

Életünk Fordulópontjai vizsgálat – 12. évébe lép Magyarország legnagyobb demográfiai vizsgálata

A KorFa népesedési hírlevél új számában röviden bemutatjuk Életünk Fordulópontjai vizsgálatot. Ez a 2001/2-ben indult adatgyűjtés immár több mint egy évtizede a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet legnagyobb empirikus vizsgálata, amelynek épp jelenleg, 2012/3 fordulóján, (2012 novembere és 2013 februárja között) zajlik a negyedik magyarországi adatgyűjtési hulláma.

A KorFa népesedési hírlevél új számában röviden bemutatjuk Életünk Fordulópontjai vizsgálatot. Ez a 2001/2-ben indult adatgyűjtés immár több mint egy évtizede a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet (NKI) legnagyobb empirikus vizsgálata, amelynek épp jelenleg, 2012/3 fordulóján, (2012 novembere és 2013 februárja között) zajlik a negyedik magyarországi adatgyűjtési hulláma.

Az adatgyűjtési program elvi keretei

A magyar népesség demográfiai magatartása az elmúlt két évtizedben gyökeresen megváltozott: a házasságkötés helyett egyre többen élnek élettársi kapcsolatban; radikálisan csökkent a születések száma; megugrott a házasságon kívüli születések hányada; magasabb életkorban szülik az anyák első gyermeküket; továbbra is nagy a válások számaránya; erőteljesen megnőtt a nyugdíjasok létszáma – hogy csak néhányat említsünk a legszembetűnőbb jelenségek közül.

Az Életünk Fordulópontjai adatgyűjtési program célja többes: egyfelől szeretné leírni és dokumentálni a demográfiai átrendeződést. Másfelől célja feltérképezni a szóban forgó demográfiai jelenségek mögött meghúzódó individuális, csoportszintű (kohorszspecifikus, réteghez, településhez kötött) és makro szintű tényezőket, valamint a köztük megfigyelhető kölcsönhatásokat. További teljesítendő igény, hogy adatok segítségével részletes képet kapjunk a népesedési folyamatok hatásairól és jóléti következményeiről. Cél az is, hogy adatfelvételek eredményeként tesztelhesük és módosíthassuk a megváltozott demográfiai magatartás magyarázatára kialakított elméleteket és elképzeléseket.

A társadalmi és demográfiai változások mérésére és nyomon követésére többféle eljárás ismeretes. Kutatási programunkban mi háromféle módszer előnyeit kívántuk ötvözni. Az individuális szinten értelmezhető jelenségek az időben bekövetkező változásainak okai és következményei különösen jól vizsgálhatók a követéses, többszörös kikérdezésen nyugvó panelmódszerrel. Ennek a számunkra legfontosabb módszernek az a lényege, hogy a kérdőíveket rendszeresen

ugyanazok a személyek válaszolják meg – szemben például egy hagyományos közvélemény-kutatással, ahol mindig más-más személyeket kérnek fel a válaszadásra. A panelvizsgálatok adatbázisa ugyanis a demográfiai eseményeket (párválást, házasságot, gyermekvállalást, válást és újraházasodást, a szülői ház elhagyását) megelőző és követő időszakról is rendelkezik objektív és szubjektív változókkal, így az okokról és okozatokról is képes információt szolgáltatni. Az Életünk Fordulópontjai című kutatási program jellemzően ezt a módszert részesítette előnyben.

Ugyanakkor fontosnak tartottuk, hogy lehetővé tegyünk más módszerek alkalmazását is. Itt elsősorban az élettörténeti módszerre gondolunk, amely visszatekintve gyűjt információkat egyes életeseményekről. Harmadrészt természetesen alkalmazzuk az idősoros elemzést, amely az egymást követő adatfelvételi hullámok hagyományos, keresztmetszeti elemzésére épít.

E három eljárás ötvözésének konkrét formájáról mindig az egyes kutatási kérdésekre vonatkozó hipotézisek megvitatását, és mérlegelését követően döntöttünk, az alapján hogy melyik közelítés kecsegtet nagyobb eséllyel az adott probléma tisztázásához, részletes körüljárásához.

Az Életünk Fordulópontjai és a GGP program

A Generation and Gender Program (GGP) egy először az ENSZ, majd a Holland Demográfiai Intézet által koordinált, részben az EU által finanszírozott kutatási program, amelyben mintegy 40 állam vesz részt, és melynek célja jelentős mértékben meg egyezik az Életünk Fordulópontjai kutatásával. Ez a hasonlóság nem véletlen, ugyanis a magyar kutatás koncepciójának kialakítása 2000-ben a Generation and Gender Program indulásával párhuzamosan, azzal szoros együttműködésben kezdődött el. A KSH és az NKI a kezdetektől tagja annak a nemzetközi konzorciumnak, amely a GGP alapvető jellegzetességeit kialakította, a GGS kérdőívét kidolgozta. Az NKI részt vett mind az első, mind pedig a második hullám kérdőívének létrehozását végző munkacsoportban is. A magyar munkálatok korai

megkezdése, és a magyar adatgyűjtés felvétele a 2001-es nemzeti statisztikai adatgyűjtési programba azonban azzal járt, hogy a magyar kérdőívszerkesztést már 2001 júliusában le kellett zárni. Ekkor a nemzetközi összehasonlításra alkalmas kérdőív még nem volt készen. (A GGS Core Questionnaire 2003 októberében vált véglegessé.) Mindez azt a következményt vonta maga után, hogy a magyar kérdezés során begyűjtött adatok számtalan területen eltértek a nemzetközi kérdőívtől.

A második hullám kérdőívének kialakítása során (2004-ben) a magyar kutatók azzal a dilemmával találták szembe magukat, hogy amennyiben hűek maradnak a GGP koncepció meghatározó jellegzetességéhez, a követéses vizsgálatok standardjaihoz, akkor az adatgyűjtés nemzetközi összehasonlításra csak minimálisan, rendszeres egyeztetések révén lesz alkalmas. Ha viszont átveszik a nemzetközi GGS kérdőívet, akkor az első adatfelvétel eredményeit „kidobhatják”.

Azt NKI kutatói úgy döntöttek, hogy a második hullám kérdőívébe számtalan – főleg szubjektív – kérdést emelnek át a GGS első kérdőívéből. Ugyanakkor a magyar első kérdezés során lényegesnek tartott kérdéseket megtartják, hiszen a magyar kutatásfinanszírozás, a közvélemény és mi kutatók is kíváncsiak voltunk arra, hogy mi változott a két adatfelvételi hullám között eltelt három évben. Az objektív kérdéseket illetően (nem, születés, aktivitás, lakáshelyzet, anyagi helyzet, stb.) azt fogalmazzuk meg, hogy nem olyan nagy baj, ha eltérések maradnak a nemzetközi kérdőívhez képest, hiszen összehasonlításra alkalmas egyenlőtlen sémákat (jövedelmi kvintilisek, foglalkoztatotti helyzetek, stb.) különböző típusú változókból is létre lehet hozni. Akkor azt feltételeztük, hogy ezen objektív indikátorokat, változókat illetően ún. „funkcionálisan ekvivalens” változókat tudunk létrehozni. A második hullám kérdőíve tehát sokkal közelebb került a nemzetközi alap kérdőívhez, de alkalmas maradt az első hullámmal való összevetésre is. E második igény fenntartása ugyanakkor azt is jelentette, hogy nem beszélhetünk a

nemzetközi első hullám és a magyar második hullám kérdőívének azonosságáról.

A további adatgyűjtési hullámok esetén is ez az eltolódás figyelhető meg: a magyarországi harmadik hullám a GGP program második adatgyűjtési hullámának, a most zajló negyedik hullám pedig a harmadik nemzetközi hullámnak felel meg. A GGP program azonban kiváló lehetőséget biztosít arra, hogy a magyarországi eredményeket tág nemzetközi kontextusba helyezzük.

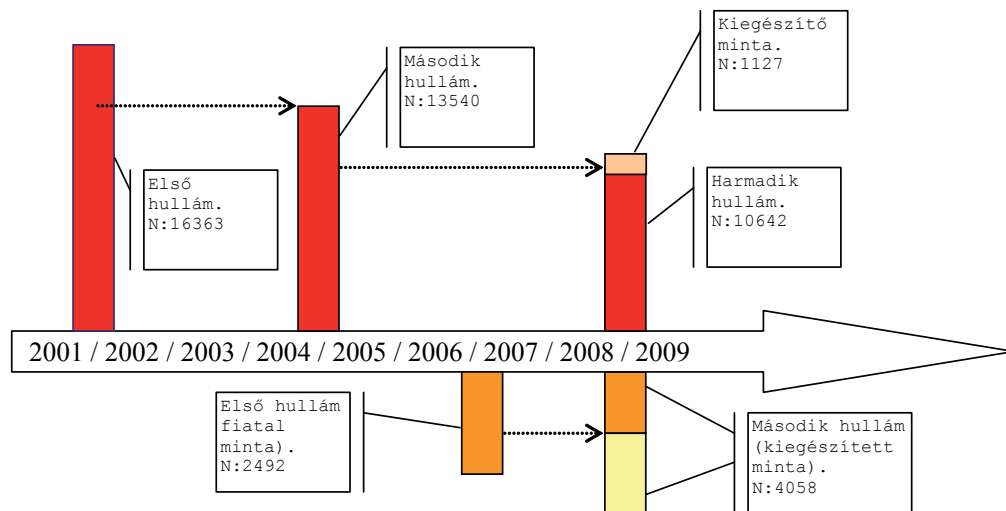
Az Életünk Fordulópontjai – Erdély vizsgálat

Mivel Románia is bekapcsolódott a GGP programba ez felvetette annak lehetőségét, hogy egy majdani magyar-román összehasonlítás keretében a Romániában élő magyarok demográfiai magatartását is megvizsgáljuk. Azonban kiderült, hogy a romániai kutatás mintájában a magyar népesség elemszáma az önálló elemzéshez alacsony lesz, és az is, hogy a romániai vizsgálat során kizárólag román nyelvű kérdőívvel dolgoztak. A fenti információk arra ösztönöztek minket, hogy a magyarországi kutatás erdélyi viszonyokra adaptált kérdőívét Erdélyben a magyar népesség körében magyar nyelven is lekérdezzük.

A 2006-ban induló Életünk Fordulópontjai – Erdély (ÉFE) adatgyűjtés tehát egyszerre illeszkedik egy magyarországi adatfelvételhez és egy nagy nemzetközi vizsgálat sorozathoz, amelyben több európai ország, köztük Románia is részt vesz. Az Életünk Fordulópontjai magyar és erdélyi adatgyűjtése során egységesen alkalmazott kérdésprogramnak köszönhetően összevethetjük az egyéni és családi szintű demográfiai magatartás kulcsjellemzőit, az anyaországi és az erdélyi magyar társadalom meghatározó aspektusait. Emellett az ÉFE néhány lényeges Erdély-specifikus elemzésre is alkalmat nyújt, így például a kivándorlási szándékok mérésére, az etnikai kötődések részletesebb vizsgálatára.

1. ábra: A 2012-ig befejeződött adatgyűjtések áttekintése

Magyarország: Életünk fordulópontjai

Erdély: Életünk fordulópontjai – Erdély

Természetesen az erdélyi adatgyűjtésnek, így az erre alapozott összehasonlításnak is megvannak a maga korlátai. A leglényegesebb ezek közül, hogy Erdélyben – anyagi okok miatt – az első adatfelvételi hullámban csak a fiatal (18–45 éves) népességet kérdeztük meg, s a minta csak a második hullámban terjedt ki az idősebbekre. Ez nyilván elemzési és tematikus megszorításokkal jár együtt.

Az eddigi adatgyűjtések áttekintése

Mint az a mellékelt 1. ábrából kiderül, a vizsgálati program keretében eddig Magyarországon három, Erdélyben két befejeződött adatgyűjtésre került sor. Az adatgyűjtésekbe bevont személyek száma a hagyományos társadalomtudományi vizsgálatok mintáihoz viszonyítva meglehetősen nagy volt, 2001/02-ben a magyarországi válaszadók száma meghaladta a 16 500 főt.

A romániai magyarokra kiterjedő vizsgálat első adatgyűjtése 2006/7 fordulóján csak a 20–44 éves magyarul beszélő lakosságra terjedt ki, a minta életkor szerinti kibővítése az második adatfelvételi hullámban történt meg.

Költségvetési és terepmunka szervezési szempontból az adatfelvételi hullámok év végén kezdődtek, s áthúzódtak a következő évre. A 2001-es évi adatfelvétel november 15-én kezdődött, és januárban fejeződött be. A felvétel eszmei időpontja 2001 december 31.

A későbbi adatfelvételek esetén, a szubjektív jellegű kérdések nagy száma miatt, és a terepmunka hosszú időtartama miatt eszmei időpontokat nem határoztunk meg, az információk így mindig a kérdés napjára vonatkoznak. A második adatfelvétel terepmunkája 2004 november 1. és 2005 január 15. között zajlott volna le, de a tervezettnél alacsonyabb elérés miatt, részleges pótkérdésre kerül sor 2005 májusában, így mintegy 700 fő válaszadó ekkor válaszolt.

A harmadik adatfelvétel 2008 november elsején indult 2009 február 15-én fejeződött be, de a tényleges lekérdezések csaknem háromnegyede megtörtént november hónapban, a 2009-ben lefolytatott kérdés aránya pedig alig 4% volt.

A jelenlegi, negyedik adatgyűjtési hullám

Mivel adatgyűjtési program alapvetően követéses jellegű, így a későbbiekben ugyanazokhoz az eredetileg 2001-ben a mintába került személyekhez térünk vissza, tőlük gyűjtöttünk ismét adatokat. Az ilyen vizsgálatok általános jellemzője, hogy az eredeti minta csökkenése és elöregedése miatt idővel kiegészítő mintákra is szükség van. A 2001/2 fordulóján mintába került 18-75-éves populáció együtt öregedett a társadalommal, és hét év elteltével, a harmadik hullám idejére a legfiatalabb válaszadó is elérte a 25 éves kort.

Ezt a problémát a harmadik hullám során úgy próbáltuk orvosolni, hogy a korábbi válaszadók 20-24 éves korú gyermekeit is bevontuk az adatgyűjtésbe, így létrehozva egy speciális szülő-gyermek részadatbázist.

Újabb négy év elteltével 2012-re azonban már a legfiatalabb 'rég' válaszadóink is csaknem elérték a 'harmadik X'-et, így szinte egy egész generáció maradt volna ki az adatgyűjtésből. Emellett egyre komolyabb problémát jelentett a minta

'kopása'. A régi válaszadóink közül sajnos igen sokan (mintegy 1500 fő) már meghaltak, több százan már külföldön élnek, és sokan kerültek úgynevezett intézményi háztartásba (pl. idősok otthona) is. Emellett természetesen voltak olyan válaszadók, akik nem kívántak részt venni a továbbiakban az adatgyűjtésben, vagy akiket „szem elől veszítettünk”.

A fenti problémák kezelésére az eredeti, mintegy száz tízezer főre csökkent magyarországi mintát a negyedik adatgyűjtési hullámban egy körülbelül ötezer fős kiegészítő mintával bővítettük. (Pontos számokat még nem tudunk mondani, hiszen az adatgyűjtés 2013 február végéig még tart.) A kiegészítő minta válaszadói 18-49 évesek, de arányukon felül van reprezentálva köztük a legfiatalabb 18-29 éves korcsoport. Mivel a kiegészítő minta tagjai csak most kapcsolódtak az adatgyűjtésbe, róluk, az ő előéletükről sokkal kevesebbet tudunk, így most tőlük a régi válaszadóktól valamennyire eltérő adatokat kérdeztünk le.

A negyedik adatgyűjtési hullám más újdonságokat is hozott: bár az adatokat most is a KSH kérdezőbiztosai gyűjtötték, mint az előző három alkalommal, de az adat felvétele immár nem papír és toll, hanem speciális laptopok segítségével történik. Ezek a hagyományos laptopoktól eltérő speciális gépek nemcsak gyorsabbá és olcsóbbá teszik az adatok gyűjtését és feldolgozását, hanem igen magas szinten garantálják a személyes adatok teljes védelmét is.

További újdonság, hogy a válaszadók interneten keresztül is szolgáltathattak magukról adatokat, a kérdőív egy részét így is megválaszolhatták. Azok, akik ezt megtették időt spórolhattak meg, mind saját maguk, mind a kérdezőbiztos részére. Az internetes válaszadók ugyanis már csak egy lényegesen rövidebb kérdezőbiztos látogatásra számíthatnak.

Nemcsak az eredmények, hanem az adatok is nyilvánosak

Az Életünk Fordulópontjai vizsgálat esetén nem csak a vizsgálat eredményei, de a számok mögött található adatbázisok is – természetesen szigorúan anonimizált formában – hozzáférhetőek. A régebbi adatfelvételi hullámok adatai mindenki számára elérhetőek, míg a kurrens, vagy speciális adatokhoz (például szülő-gyermek adatbázis) adatfelhasználó szerződés megkötése szükséges. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos kutatás céljára az adatokat ingyen adja át a felhasználóknak.

Az eddigi három hullám adatait – az adatkérések tanúsága szerint – széles körben használják, különböző kutatási és oktatási célokra, Magyarországon és külföldön egyaránt. Eddig közel 150 adatkérésnek tett eleget a Népeségtudományi Kutatóintézet, ezek között azonban volt olyan is, amikor egy intézmény volt az adatigénylő és oktatási célokra kérte az adatbázist. Az adatkérők főként a felsőoktatásban tanuló hallgatók, de civil szervezet és kutatóintézet is előfordul köztük.

Az oktatásban elsősorban a gyakorlati képzésben használják az adatbázist, de szép számban érkezett adatkérés szakdolgozathoz és doktori dolgozathoz is. Elsősorban szociológus és társadalmi tanulmányok szakos hallgatók kértek eddig adatokat, de szociális munkás és egyéb szakosok is vannak az adatkérők között.

A hazai intézmények közül leggyakrabban az ELTE, a BCE, a PPKÉ és ZSKF szerepel az adatkerők között, de a szegedi és a pécsi egyetemről is érkeztek ilyen igények. Külföldről a University of Bocconi, University of Southampton, University of Stockholm, International University of Bremen hallgatói jelentkeztek adatkéréssel, de Németországból Spanyolországból, Romániából, Franciaországból, Finnországból is érkeztek adatkérések. A magyar kutatóintézetek közül egyéni kutatókon kívül a TÁRKI, külföldről a Max Planck DRI és VID igényelt panel-adatokat.

Az eredmények hasznosulása

Az adatokat használók nagy száma miatt teljes körű áttekintése nincs a Népeségtudományi Kutatóintézetnek arról, hogy a vizsgálat eredményei pontosan hol, és milyen módon hasznosultak.

Maga az intézet elmúlt években a kutatás eredményeit egy önálló kiadványsorozat keretében a műhelytanulmányok sorozatban, illetve a Demográfia folyóiratban megjelent tanulmányokban ismertette, és jelentős részben a kutatás adataira támaszkodik a Demográfiai Portré című, három évente megjelenő összefoglaló kiadvány is.

A Központi Statisztikai Hivatal kiadványaiban (pl. Társadalmi helyzetkép) szintén felhasználta a vizsgálat eredményeit, illetve sok, az államigazgatás számára készülő háttéranyagban is hasznosulnak a család és szociálpolitika, népesedéspolitika, a foglalkoztatáspolitikai valamint a nyugdíjreform területén. Ezen kívül értelemszerűen igen sok hazai és külföldi tudomá-

nyos publikáció támaszkodik az adatokra. Az elmúlt évben megjelent tanulmányok közül a következőkben néhányat felsorolunk, ezzel próbálva érzékeltetni azon kutatási területek sokféleségét, amelyek az adatok segítségével vizsgálhatóak:

– Aassve, A., Arpino, B., Goisis, A.: Grandparenting and mothers' labour force participation. (A nagyszülők és az anya munkaerőpiaci részvétele.) In: Demographic Research. 2112, 3-as kötet 53-84. oldal

– Bartus, T., Murinkó, L., Szalma I., Szél B.: The effect of education on second births in Hungary (Az iskolai végzettség hatása a második gyermek vállalására Magyarországon) in.: Demographic Research, 2013. 1-es kötet. 1-32. oldal.

– Kapitány Balázs: A hátrányos társadalmi helyzetek generációk közötti átörökítése. In.: Esély 2012/2. 3-37 o.

– Radó Márta: A nyugdíjba vonulási döntések önkéntessége. Munkaügyi Szemle, 56. évf. (2012) 2. sz. 52-64. old.

Elérhetőségek, további információk

Postacím:

KSH – Népeségtudományi Kutatóintézet,
1525 Budapest, Pf 114

1024 Budapest, BudayLászló utca 1-3
tel: 06-1-345-6000; fax:06-1-345-1115;

Web:

www.demografia.hu
www.eletunkfordulopontjai.hu

Figyelem!

Aktuális hírekért, információkért látogassa meg az NKI honlapját: www.demografia.hu; illetve „lájkolja” az intézetet a Facebookon.

A honlapon felhasználónév és jelszó megadásával érdemes regisztrálnia is, ez több előnnyel jár:

1. A regisztrált látogatóknak lehetőségük van e-mail-ban értesítést kérni arról, ha:

- megjelenik egy új magyar nyelvű NKI-s kiadvány
- megjelenik egy új angol nyelvű NKI-s kiadvány
- az NKI nyilvános rendezvénye zajlik (előadás, konferencia, sajtótájékoztató, stb.)

2. A regisztrált látogatók hozzáférhetnek olyan kiadványokhoz is, amelyek nem érhetőek el a honlap nem regisztrált látogatói számára. Így például letölthetik a legfrissebb Kutatási Jelentés-t, vagy KorFa népesedési hírlevél aktuális számát.

3. A regisztrált látogatók az 'Intranet' menüponton keresztül hozzáférhetnek az NKI intranetes anyagainak (vitaanyagok, tervezetek, stb.) egy részéhez, megnézhetik a honlap látogatottsági adatait, stb.

4. A regisztrált felhasználók esetenként speciális engedményekkel rendelhetik meg az NKI nyomtatott kiadványait.

Tisztelt Olvasónk!

A KorFa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról.

Felhívás könyvtárak, internet-hozzáféréssel nem rendelkező olvasóink számára!

A KorFa hagyományos, **nyomtatott, postai úton terjesztett változata** továbbra is rendelhető. Ilyen igényét jelezze Kardulesz Ferencnél a fővárosi 345-6664-es telefonszámon, vagy a szerkesztőség az impresszumban megtalálható egyéb elérhetőségein.

A kiadvány szövege és ábrái **továbbszerkeszthető formátumban** igényelhetők Kapitány Balázs szerkesztőtől a kapitany@demografia.hu e-mail címen.

KorFa – népesedési hírlevél

Szerkesztő: Kapitány Balázs kapitany@demografia.hu

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.

Terjesztő: Várnainé Anek Ágnes anek@demografia.hu

Telefon: 06-1-345-6557 Fax: 06-1-345-1115